Н. О. Волошко,

к. е. н., доцент кафедри економіки та управління національним господарством,

Дніпровський національний університет імені О. Гончара, м. Дніпро

ORCID ID: 0000-0002-3384-140X

DOI: 10.32702/2306-6806.2020.7.110

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ КОРПОРАЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

N. Voloshko,

PhD in Economics, Associate Professor, Department of economics and management

of national economy, National University Oles Honchar, Dnipro

TRANSNATIONAL CORPORATIONS: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE ORGANIZATION OF ACTIVITY IN THE CONTEXT OF ECONOMIC GLOBALIZATION

У статті розглянуто теоретико-методологічний підхід до організації діяльності транснаціональних корпорацій в умовах глобалізаційних процесів економіки. Обґрунтовано теоретико-методологічний базис створення економічних передумов діяльності транснаціональних корпорацій, який стає підґрунтям їх визначення у швидкозмінних процесах світогосподарських відносин як форма організації великого бізнесу, адекватно відповідаючому сучасному характеру міжнародного поділу праці. Це, з однієї сторони, дозволяє забезпечувати високу економічну ефективність такої діяльності, з іншої — дозволяє постійно використовувати великий потенціал пристосовності до нових умов і сприйнятливості до інновацій. Висвітлена роль і практичне значення транснаціональних корпорацій за способом і формами організації їх діяльності щодо забезпечення розвитку міжнародного виробничо-збутового, торговельного і фінансового комплексу з єдиним центром прийняття рішень у країні розташування з їх філіями, представництвами та дочірніми компаніями.

The article considers the theoretical and methodological approach to the organization of transnational corporations in the globalization of the economy. The study found that the close relationship between global processes and their main players makes it appropriate to comprehensively consider the main aspects of multinational companies and the characteristics of the current stage of globalization, where today they have some differences from other companies. In the course of their evolution, they have developed various models of internal organization and strategy of economic behavior, in which the development trends of multinational companies are trends in the world economy as a whole. Based on this approach, the theoretical and methodological basis for creating economic preconditions for transnational corporations is substantiated, which becomes the basis for their definition in the rapidly changing processes of world economic relations as a form of big business organization, adequately corresponding to the modern nature of the international division of labor. In turn, this leads to positive changes in the investment climate, and encourages the growth of transnationalization of national economies that are united in an economic bloc. Integration also intensifies cross-border mergers and acquisitions, which are becoming the main method of foreign investment. On the one hand, this approach allows ensuring high economic efficiency of international activities, on the other — allows you to constantly use the great potential of adaptability to new conditions and receptivity to innovation. The role and practical significance of transnational corporations in the way and forms of organization of their activities to ensure the development of international production, sales, trade and financial complex with a single decision-making center in the host country with their branches, representative offices and subsidiaries. It is determined that the influence of transnational

corporations on the world economy is of a dualistic nature, such as a product of dynamically developing international economic relations and a powerful mechanism of influencing them, forming new and modifying existing economic relations.

Ключові слова: транснаціональні корпорації, ефективність, рентабельність, інновації, інвестиції, виробництво, готова продукція та послуги.

Key words: transnational corporations, efficiency, profitability, innovations, investments, production, finished products and services.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Умови сучасної тенденції інтернаціоналізації бізнесу, транснаціоналізацію процесів виробництва і руху капіталу, відносять до лідируючих позицій багатонаціональних компаній, міжнародних не тільки за розмахом діяльності, а й за складом вкладеного капіталу, якими виступають транснаціональні корпорації (ТНК).

Сучасна спеціальна науково-навчальна література не містить єдиного однозначного трактування поняття ТНК, а також критеріальних відмінних їх чинників від інших підприємств. Внаслідок чого, вітчизняні і зарубіжні автори, при визначенні категорії "транснаціональна корпорація", виділяють міжнародні операції, які є основною ознакою формалізації ТНК. В економічній літературі існує декілька близьких змістовних визначень ТНК, висвітлених у проекті Кодексу поведінки ТНК розроблений ООН, де ТНК визначається як "...будь-яке державне, приватне або змішане підприємство, що має відділення у двох або більше країнах, незалежно від юридичної форми і сфери діяльності цих відділень, і відповідно функціонує за певної системою прийняття рішень, що дозволяє проводити узгоджену політику і узагальнюючу стратегію через один або більше центрів з прийняття рішень, у рамках яких, відділення пов'язані між собою певними відносинами, де одне або декілька з них можуть надавати значний вплив на діяльність інших і, зокрема, користуватися спільними знаннями та ресурсами, солідарно розділяючи відповідальність" [1].

Водночас стрімкий розвиток глобалізаційний процесів у світовій економіці, спонукає до окреслення теоретико-методологічного базису діяльності транснаціональних корпорацій, який стане підґрунтям у їх визначенні в умовах швидкозмінних процесів світогосподарських відносин. У цьому випадку ТНК необхідно розглядати як форму організації великого бізнесу, найбільш адекватно відповідаючому сучасному характеру міжнародного поділу праці, що дозволяє забезпечити високу економічну ефективність діяльності інтегрованої корпорації, з однієї сторони, з іншої — дозволить постійно використовувати величезний потенціал пристосованості до нових умов і сприйнятливості до інновацій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Становлення і розвиток транснаціональних корпорацій не залишило поза увагою дослідників з цього питання. Так вагомий внесок в розробку базових теоретико-практичних питань функціонування ТНК здійснили відомі зарубіжні та вітчизняні вчені, серед них: Дж. Даннінг, М. Портер, С. Хаймер, Ю. Козак, Д. Лук'яненко, Ю. Макогон, О. Рогач, С. Якубовський. Різноманітність аспектів діяльності таких корпорацій з їх впливом на національну економіку досліджували Я. Жаліло, В. Мотриченко, В. Македон, П. Мекшун, М. Овчарук, Т. Паневник, А. Шабаліна та ін. Проте динамізм розвитку транснаціоналізаційних процесів зумовлює необхідність виявлення сутнісних характеристик та уточнення теоретико-методологічних ознак діяльності транснаціональних корпорацій з подальшим пошуком чіткої їх класифікації в сучасних реаліях.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є висвітлення комплексного підходу до розгляду основних аспектів діяльності транснаціо-

нальних корпорацій із врахуванням характерних рис сучасного етапу глобалізації економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується істотними якісними змінами. Відбувається зміна світового господарства в технологічному, економічному, соціальному та інших відносинах, що сприяє зростанню темпів міжнародного переміщення капіталів, прискоренню процесів глобалізації, де основними рушійними силами стали транснаціональні корпорації, яким можна надати декілька основних визначень: "...юридична особа (їх сукупність), яка має у власності, господарському віданні або оперативному управлінні, відокремлене майно на територіях двох або більше країн" [1]; "...фірма, корпорація, компанія, що здійснює основну частину своїх операцій за межами країни, в якій вона зареєстрована, найчастіше в декількох країнах, де має мережу відділень, філій, підприємств [2]. ТНК — найбільші компанії, за капіталом — національні, які перетворилися на основі введення капіталу в міжнародні сфери своєї діяльності, за якою здійснюється не менше 1/4 їх виробничої активності [3]. Або, "...господарське об'єднання, що складається з головної (материнської) компанії і іноземних філій" [4].

Однак найчастіше під ТНК розуміють "...велике об'єднання, що використовує у своїй господарській діяльності міжнародний підхід і передбачає формування і розвиток міжнародного виробничо-збутового, торговельного і фінансового комплексу з єдиним центром прийняття рішень в країні базування і з філіями, представництвами та дочірніми компаніями в інших країнах" [5]. Водночас провідна теза для ТНК полягає у поєднанні центру керівництва щодо певних ступеней самостійності вхожих до неї структурних підрозділів (філій, дочірніх компаній), які знаходяться в різних країнах.

Головна тенденція світової економіки сьогодні — це те, що транснаціональний характер діяльності корпорацій давно перейшов суто економічні межі. Реалії такі, що ТНК взаємопов'язані з усіма сторонами життя суспільства, починаючи з політики і економіки та закінчуючи соціальною сферою і екологією, внаслідок чого, в сучасному глобальному світі роль ТНК зростає в геометричній прогресії.

З однієї сторони, ТНК сьогодні виступають в якості головного рушійного фактору глобалізації, утворюючи найбільш активно розвиваючий сектор світової економіки, з іншої — є відображенням специфіки розвитку всієї світогосподарської системи в рамках глобалізаційних процесів. Тісний взаємозв'язок глобальних процесів і їх основних гравців обумовлює доцільність комплексного розгляду основних аспектів діяльності ТНК і характерних рис сучасного етапу глобалізації, де на сьогодні вони володіють такими відмінностями від інших підприємств [6]:

- конкуренція у світовому масштабі із планетарним баченням ринків;
- основна мета — максимізація розмірів ринку і прибутків;
- "розподіл" світового ринку з небагатьма глобальними ТНК;
- об'єднання суб'єктів господарювання за їх філіями, виробництвами, спільними підприємствами в єдиний ланцюг (мережу) управління, інтегровану з іншими мережами ТНК;

Таблиця 1. Тенденція становлення і розвиток транснаціональних корпорацій

Тенденція	Суть тенденції
Розширення економічних, політичних і соціальних масштабів функціонування ТНК	ТНК перетворилися на повноправних суб'єктів у світовій економіці і політиці. Свідченням тієї ролі, яку в даний час відіграють ТНК у світі, стало створення при ООН «Центру» і «Комісії ООН з ТНК»
Концентрація та централізація капіталу корпораціями	Злиття і поглинання залишаються одним з основних інструментів у посиленні економічної могутності ТНК для подальшого домінування на світових ринках
Нова стратегічна мета – зростання прибутку	Дана тенденція поступово приходить на зміну колишньої стратегії – скорочення витрат
Зростання числа ТНК, які прагнуть переорієнтувати свою діяльність на сферу послуг	Диверсифікації діяльності ТНК привела до переходу на виробництво продукції високого рівня, переділу і концентрації діяльності та інвестицій у сфері послуг
ТНК створює і використовує високі технології	ТНК, маючи доступ до фінансових ресурсів, багато вкладають в науково-дослідну діяльність
Збільшення фінансових потоків ТНК пов'язаних з обслуговуванням матеріального виробництва	Здебільшого вільний транснаціональний капітал є спекулятивним. Фінансовий ринок став грати незалежну від ринку товарів і послуг роль, а гроші самі перетворилися в товар
ТНК ведуть активну діяльність із створення власної інформаційної мережі	ТНК формують єдині для всього світу стандарти передачі та обробки інформації, однакові фінансові та інформаційні інститути

— домінуюча участь у галузях високих технологій;
— забезпечення високо рентабельної діяльності внаслідок своєчасних змін географічно-галузевого розподілу структури в масштабі бізнесу ТНК;

— інтеграційна тенденція глобалізації компаній між собою у форматі альянсів або укладання стратегічних угод.

Як і будь-які комерційні організації, ТНК у ході своєї еволюції виробили різні моделі внутрішньої організації і стратегії економічної поведінки. Сьогодні тенденції розвитку ТНК — це тренди світової економіки загалом. У свою чергу аналіз особливостей діяльності ТНК надає змогу окреслити основні тенденції сучасного етапу їх розвитку. І як було зазначено вище, світове господарство, на сучасному етапі, визначається параметрами процесу глобалізації, які у свою чергу складаються з двох взаємопов'язаних напрямків — розширення ТНК і регіоналізація. Цей взаємозв'язок можна простежити на прикладі ЄС, де міграція капіталу ТНК показала бурхливе зростання в умовах інтеграційних процесів [7]. Такі зміни вплинули на інвестиційний клімат і поставили ТНК перед необхідністю адаптувати трансграничні операції до нових умов розміщення інвестицій. Однак водночас, ТНК проводить глобальну міжнародну корпоративну інтеграцію, що має важливе значення для посилення конвергенції національних господарств в ЄС.

Таким чином, з одного боку, ТНК, маючи потужну мережу зарубіжних філій і дочірніх компаній, істотно збільшували внесок в об'єднання національних економік ЄС. З іншого — вдосконалення механізмів функціонування єдиного ринку стимулювало і оптимізувало міжнародне виробництво і збут (табл. 1).

У свою чергу регіоналізація призводить до позитивних змін у інвестиційному кліматі, що в свою чергу спонукає до посилення темпів зростання транснаціоналізації національних економік, які об'єднані в економічний блок.

Регіональна інтеграція активізує і трансграничні злиття та поглинання, які стають основним методом здійснення іноземних інвестицій.

Повертаючись до питання про теоретичні аспекти функціонування ТНК, необхідно зазначити, що найбільш часто корпорація створюється на основі принципу вертикально-інтегрованої компанії, яка має певні переваги, розповсюджуючись і на багатогалузеве виробництво.

І. Переваги вертикально-інтегрованої ТНК:

- 1) ефективність і гнучкість у забезпеченні основного виробництва сировиною і напівфабрикатами;
- 2) внутрішні канали реалізації готової продукції;
- 3) зменшення економічних ризиків у зв'язку перебування ТНК на "чужій" території.

II. Переваги вертикально-інтегрованої ТНК з багатогалузевим виробництвом:

1) володіння диверсифікованою виробничою базою, інтегрованою системою обслуговування і розвиненими збутовими зв'язками, що може значно зміцнити присутність ТНК на певній території;

2) вертикально інтегрований підхід надає ТНК зосереджувати власні ресурси на виробництві наукомісткої продукції, в той час як місцеві компанії забезпечують виробництво напівфабрикатів на умовах "аутсорингу".

Такий підхід дозволяє ТНК істотно збільшувати рентабельність виробництва, тому цей принцип функціонування виступає одним з провідних фундаментальних принципів побудови сучасної транснаціональної корпорації, де за сучасних умов їх прийнято виокремлювати на три види:

1. Транснаціональні корпорації (ТНК) — найбільші компанії, здійснюючи власну ділову активність у зарубіжних країнах, на основі представництва своїх дочірніх компаній і філій, володіють службами виробництва і збуту виробленої продукції, науково-дослідними центрами і т.п.

2. Багатонаціональні корпорації (БНК) — трести, концерни і виробничі об'єднання, які являють собою міжнародні фірми за ареалом діяльності та з контролю над ними. БНК — об'єднуючі національні компанії, знаходяться у двох або більше країнах, де виробничі і науково-технічні їх потужності належать власникам таких країн.

3. Міжнародні корпоративні союзи (МКС) — утворюються на основі виробничої, науково-технічної та комерційної складової, що являє собою спеціальне об'єднання промислового, банківського й інших концернів, створення яких слугує для вирішення глобальних економічних завдань.

Внаслідок здійснення своєї діяльності, ТНК має цілий комплекс спонукальних мотивів глобалізації свого бізнесу, забезпечення його найбільшої ефективності і прибутковості в плані:

- прагнення до технологічного лідерства;
- оптимізації розміру корпорації і економія масштабу;
- доступу до іноземних природних ресурсів;
- боротьби за нові ринки збуту (подолання імпортих бар'єрів);
- зниження собівартості і збільшення конкурентоздатності своєї продукції за рахунок її розміщення та раціоналізації пропозицій;
- встановлення дієвого контролю на ринках іноземних держав через філії материнських компаній;
- оптимізації оподаткування, використовуючи специфічні риси податкової системи держав.

Безсумнівно, діяльність ТНК повинна бути виправдана з комерційної точки зору (отримання прибутку), за такого підходу ТНК має низку переваг по відношенню до звичайних компаній [8]:

1. ТНК заповнює обмеженість внутрішнього ринку за рахунок зарубіжних країн, у той час як звичайні компанії не мають реальних можливостей виходити на міжнародний ринок.

2. Відносна легкість проникнення на ринок за рахунок наявних засобів і зв'язків які допомагають подолати протекціоністські бар'єри приймаючої країни.

3. Вигідні умови в конкурентній боротьбі за допомогою можливості ведення цінової і нецінової політики на товарному ринку.

4. Економія на масштабах виробництва.
5. Використання ресурсів інших країн (робоча сила, виробничі потужності та ін.).
6. Здатність переміщати виробничі ресурси туди, де вони використовуються найбільш ефективно. Сенс такого переміщення — скорочення виробничих витрат і більш раціональне використання того чи іншого фактора виробництва.

7. Стійкість ТНК під час криз, яка досягається за рахунок масштабу виробництва, завдяки якому компанія може маніпулювати ціною на продукцію і обсягом її випуску.

У рамках дослідження, окрім вищенаведеного, більш важливим є аналіз "силових" характеристики ТНК або критеріїв, за якими цю силу і значимість можна було б "зважити". Однією з головних характеристик "сили" є рівень капіталізації, як всієї корпорації загалом і її активів в країнах присутності. Загальний рівень капіталізації є показник сили для тиску на свою державу і на міжнародні організації, а рівень капіталізації в країнах присутності — на їх державні структури. У зв'язку з таким підходом, при аналізі діяльності ТНК використовується поняття "індекс транснаціоналізації", за якого розрізняють два їх види.

1. Індекс транснаціоналізації компаній — відображає ступінь залученості певної ТНК у виробництві товарів та надання послуг в країні реципієнта. Він розраховується як середній показник щодо відношення іноземних активів, продажів та чисельності працівників до загального обсягу активів, продажів і чисельності працівників зайнятих у корпорації.

2. Індекс транснаціоналізації країн — оцінює значення іноземних ТНК для певної країни. Він розраховується як сума чотирьох величин: часткою прямих вкладених іноземних інвестицій за всіма капітальними вкладеннями всередині країни; відношенням накопичених у країні прямих іноземних інвестицій до ВВП країни; часткою філій іноземних корпорацій у виробництві ВВП країни; часткою зайнятих у цих філіях до всієї чисельності зайнятих у країні.

Звідси необхідно відмітити, що практично на сьогоднішній день ринкова капіталізація окремих ТНК становить близько 300—500 млрд дол. США, а щорічні обсяги продажів складають приблизно 150—200 млрд дол. США. Внаслідок чого, за індексним підходом у промислово розвинених країнах іноземний капітал виробляє близько 25% промислової продукції, а в країнах що розвиваються — близько 50% і більше. Крім того, на частку ТНК доводиться до 2/3 всієї світової торгівлі. Водночас ТНК — ключова ланка процесу інновацій, вони володіють більш ніж 80% ліцензій і патентів на нову техніку, технологію і ноу-хау та близько 75—80% загальносвітового обсягу науково-дослідних розробок [8].

Таким чином, саме транснаціональні корпорації в силу свого існування є провідною організаційною структурою на світовому ринку і контролюють значну частину міжнародного капіталу та торгівлі. ТНК легко проникають на іноземні ринки і завойовують їх, досягають конкурентних переваг за допомогою проведеної корпоративної політики, отримують прибутки і надприбутки, стаючи поряд з державами головними гравцями на міжнародному ринку. Тому активізація діяльності ТНК для економіки кожної країни відкриває нові можливості для інтеграції у світовий поділ виробництва, сприяє підвищенню конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

ВИСНОВКИ

Транснаціональні корпорації — основний структурний елемент більшості світових економік, основна рушійна сила їх розвитку і підвищення ефективності. Світові тенденції інтернаціоналізації капіталу і виробництва, лібералізація зовнішньої торгівлі та приватизація стратегічних альянсів, допомогли ТНК стати центром глобального економічного розвитку. В сучасних умовах формування світового глобального ринку істот-

но підвищується роль, а також збільшуються масштаби функціонування ТНК, які служать своєрідним міжнародним регулятором промислового виробництва і розподілу готового продукту.

Вплив ТНК на світову економіку носить дуалістичний характер. З одного боку, ТНК є наслідком (продуктом) міжнародних економічних відносин, які динамічно розвиваються, а з іншого — самі виступають потужним механізмом впливу на них, формуючи нові і видозмінюючи існуючі економічні відносини. Крім того, ТНК є основним структурним елементом будь-якої відкритої економіки, рушійною силою економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності країн загалом. Своєю присутністю ТНК впливають на економіку приймаючих країн, прискорюють науково-технічний процес, інтернаціоналізацію господарського життя. Завдяки їм залучається пряме іноземне інвестування, відкривається доступ до фінансових ресурсів ТНК, здійснюється інтеграція у світові економічні процеси та доступ до зовнішніх ринків.

Література:

1. Панченко К.В. Вплив транснаціональних корпорацій на структурні зрушення в країнах з перехідною економікою. Консультант Плюс. 2014. № 7. С. 56—62.
2. Лозовський А.Ш., Стародубцева Е.Б. Сучасний економічний словник / відп. ред. Б.А. Райзберг. Київ, "Новий час". 2016. 560 с.
3. Македон В.В. Формат взаємодії транснаціональних корпорацій та реального сектора національної економіки України. Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2012. № 1 (5). С. 250—258.
4. Овчарук М.П. Особливості поширення та впливу ТНК на економіку України. Фінансовий простір. 2013. № 3 (11). С. 61—67.
5. Шабаліна Л. Аналіз впливу транснаціональних корпорацій на економіку України. Схід. 2015. № 3 (117). С. 59—63.
6. Щетинін В.Д. Досвід транснаціональних корпорацій і шляхи до світового ринку. Фінансовий простір. 2016. № 4 (14). С. 61—67.
7. Титов К. ТНК і регіональна економічна інтеграція в ЄС. Світова економіка і міжнародні відносини. 2010. № 10. С. 47—52.
8. Мекшун П.В. Позитивні риси та загрози транснаціоналізації економіки України. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 10. С. 84—88.

References:

1. Panchenko, K. V. (2014), "The impact of multinational corporations on structural changes in transition economies", *Konsultant Plyus*, vol. 7, pp. 56—62.
2. Lozovskyy, L. Sh. and Starodubtseva, E. B. (2016), *Suchasnyy ekonomichnyy slovnyk [Modern economic dictionary]*, Novyy chas, Kyiv, Ukraine.
3. Makedon, V. V. (2012), "Format of interaction of transnational corporations and the real sector of the national economy of Ukraine", *Byuletyn' Mizhnarodnoho Nobelivs'koho ekonomichnoho forumu*, vol. 1, pp. 250—258.
4. Ovcharuk, M. P. (2013), "Features of distribution and influence of TNCs on the economy of Ukraine", *Finansovyy prostir*, vol. 3, pp. 61—67.
5. Shabalina, L. (2015), "Analysis of the impact of transnational corporations on the economy of Ukraine", *Shhid*, vol. 3, pp. 59—63.
6. Shchetynin, V. D. (2016), "Experience of multinational corporations and ways to the world market", *Finansovyy prostir*, vol. 4, pp. 61—67.
7. Tytov, K. (2010), "TNC and regional economic integration into the EU", *Svitova ekonomika i mizhnarodni vidnosyny*, vol. 10, pp. 47—52.
8. Mekshun, P. V. (2013), "Positive features and threats of transnationalization of Ukraine's economy", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 10, pp. 84—88.

Стаття надійшла до редакції 30.06.2020 р.